

Савчук Р. І.,
докторант

Київського національного лінгвістичного університету

ТВОРЕННЯ МОЖЛИВИХ СВІТІВ У НАРАТИВНОМУ ПРОСТОРИ ФРАНЦУЗЬКОГО ПРОЗОВОГО ТВОРУ: ДОСВІД НАРАТИВНО- СЕМІОТИЧНОГО АНАЛІЗУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ж. ДЕ НЕРВАЛЯ «AURELIE OU LE REVE ET LA VIE»)

Анотація. Стаття присвячена розкриттю семіотичних засобів творення можливих світів у художньому тексті. З метою визначення специфіки маркування та вербалізації мислимих станів персонажного буття у романі французького письменника XIX ст. Жерара де Нерваля «Aurélie ou le rêve et la vie» основну увагу приділено з'ясуванню й окресленню провідних наративно-семіотичних способів і механізмів побудови (квазі)онтонедосяжного можливого мікрокосму, що реалізується в оповіді через сон, сновидіння та сонні візії.

Ключові слова: семантика можливих світів, мислимий стан персонажного буття, текстовий референт, наративний об'єкт, наративний суб'єкт.

Постановка проблеми. У термінах семіотичного підходу до тлумачення художнього тексту останній постає певною матрицею (пере)творення [1, с. 102] або осторонення (термін В.Б. Шкловського) [9, с. 40] навколишнього світу чи його можливих / імовірних варіантів.

Поняття «можливого» стало дійсно знаковим для сучасних наукових студій різноманітного спрямування. Актуальність пропонованої статті, а саме звернення до проблематики можливих світів із позицій семіотики, пояснюємо, передусім, пильною увагою цієї галузі лінгвістичного знання до неймовірного потенціалу знаку й власне знакових механізмів у побудові / маркуванні та реконструкції можливих світів у різних за своїми наративними характеристиками текстових мікрокосмах.

Мета нашої розвідки полягає у розкритті семіотичних засобів творення можливих світів у художньому тексті, а також у виявленні специфіки маркування та вербалізації можливих станів персонажного буття у романі французького письменника XIX ст. Жерара де Нерваля «Aurélie ou le rêve et la vie». Предмет дослідження становлять наративний і семіотичний аспекти побудови можливих світів у наративному просторі художнього твору. Об'єктом вивчення є французька художня література XIX ст. із позицій наративно-семіотичного підходу в інтерпретації прозового тексту.

У семантичному просторі мови виокремлюються світи, які не є копіями того, що існує й розвивається у дійсному світі [10, с. 18]. Саме такі розумові (домислювані) універсуми й називаються можливими світами. Лишаючись категорією модальної логіки, вони дають змогу встановлювати істинність або хибність модальних висловлень.

У формальній логіці висуваються ідеї про те, що можливі світи існують не поряд зі світом дійсності, а складають його в сукупності [4, с. 160]. За твердженням одного з основоположників семантики можливих світів фінського філософа Яакко Хінтікка, можливий світ слід трактувати, як можливий

стан справ по відношенню до суб'єкта, який міститься в реальному світі й проєктує власне «я» в інші розумові простори [13, с. 70–75].

Виклад основного матеріалу. Одну з перших концепцій кореляції реального і можливого запропонував і розвинув німецький філософ і математик Г.В. фон Лейбніц, у теорії якого всі можливі світи можуть бути досягнутими як мислимі й потенційно можливі стани світу, що існують в уяві Творця [3, с. 134–136]. При цьому дійсний стан речей є одним із можливих, а реальний світ є найкращим із можливих [там само].

Зазначимо, що аналіз таких термінопонять, як можливість / неможливість / імовірність / необхідність серйозно вплинув на філософів, які розмірковували над тим, чи існує загалом гіпотетично можливий універсум, і в якій формі. Сучасна філософія, поглиблюючи теорію можливих світів, постулює ідею того, що можливий світ є епістемологічною сутністю [1, с. 103], а отже одним із варіантів бачення реального світу, що конструюється для взаємодії людини з дійсністю [там само, с. 102].

Під впливом логіко-філософських концепцій можливий світ трактується, як множинність потенційних світів, які проєктуються на світ дійсний [7]. Розробляючи основні техніки й методу лінгвістичного інтерпретаційного аналізу реалізації можливих світів у художньому тексті, російська дослідниця Г.В. Новікова стверджує, що, з одного боку, семантика можливих світів об'єктивується через категорії можливості / необхідності / дійсності, а з іншого – враховує аналіз актуалізованої ситуації [8, с. 103]. Відтак, до існуючих у сучасній мовознавчій традиції логіко-семантичного (Е.В. Бардасова), психолінгвістичного (Л.В. Калашникова) й концептуального (М.Н. Епштейн, Ю.С. Степанов) підходів у трактуванні семантики можливих світів, додається референційно-ситуативний аналіз, який ґрунтується на положенні про внутрішню та зовнішню [там само] або пряму та непряму референції [11, с. 426].

З точки зору внутрішньої референції художній світ письменника постає дійсним універсумом, відносно якого автор актуалізує семантичний простір можливих світів у термінах потенційності / нереальності / ірреальності, що детермінують модальний аспект категорії можливості [8, с. 103]. У контексті зовнішньої референції можливий світ є альтернативою дійсного, а отже, результатом деякої трансформації онтології реально-го макрокосму [там само].

Зважаючи на модальні значення потенційності, нереальності й ірреальності в мові, окреслюються три типи можливих світів, а саме потенційний, який може бути експлікований се-мою «потенційної реалізації можливості», нереальний як «нереалізована можливість» і ірреальний світ у разі «заперечення реалізації потенційної можливості» [там само, с. 104]. Крім

того, невід'ємною прикметою будь-якого можливого світу виступають його онтологічні ознаки, а саме онтодосяжність / онтонедосяжність, онтореалізованість / онтонереалізованість [7], на які нашаровуються епістемологічні та аксіологічні.

Повертаючись до питання про семіотичне конструювання можливих світів у наративному просторі художнього твору, процитуємо основні чотири позиції, наведені російським науковцем, семіотиком О.С. Бразговською, які видаються нам найбільш релевантними.

Отже, по-перше, будь-який можливий світ має виключно знакову (текстову) сутність, оскільки ймовірною формою його існування є лише текст [1, с. 103], тому можливий світ – це завжди текстова альтернатива реальному універсуму. По-друге, можливий світ зароджується в результаті референції до певних об'єктів. При цьому останні отримують знакове відображення. Крім того, можливі світи вибудовуються певним мовним каркасом (Р. Карнап). Дослідниця стверджує, що можливі світи творяться в процесі мовної гри, а сам мовний каркас дає змогу робити припущення щодо їх дійсного існування, оскільки з погляду семіотики існує лише те, що стало мовним знаком [там само]. Нарешті, лінгвістичні способи маркування можливих світів визначаються інтенціями автора й можуть бути звужені до таких операцій, як:

- вибір референта відображення, що й визначає різну онтологію можливих світів;
- номінація референта відображення;
- прозора / непрозора вказівка на об'єкт референції;
- актуалізація об'єктів, які описуються (їхня предикація) [там само, с. 105].

У науковій думці ХХ ст. під впливом семіотики текст значно розширив межі своєї інтерпретації, зважаючи на те, що його написання або дослідження реалізуються у просторі інших текстів [1, с. 112], таких собі текстових референтів, що формують певну рамку, в межах якої й розгортається весь зміст твору. Референтами відображення в такому разі постають деякі уявлення письменника про фрагмент світу, інший текст культури і «текст пам'яті» автора або інтерпретатора [там само, с. 113].

У цьому контексті на особливу дослідницьку увагу заслуговує роман французького письменника ХІХ ст. Жерара де Нерваля «*Aurélie ou le rêve et la vie*», у наративному просторі якого чітко простежуємо вказані вище текстові референти, що маркують можливі світи.

Потужним способом конструювання деякої іншої реальності, або інореальності [2, с. 224] в наративній поетиці автора є прийом сновидінь, які вводять дуже специфічну індивідуально-авторську «міфологію» [там само, с. 223], котра виступає суттєвою складовою всього художнього макрокосму Ж. де Нерваля.

Одним із текстових референтів можливого світу, побудованого в наративному просторі нервалівського роману, є подія та / чи дія з історії життя гомодієгетичного оповідача. Власне межею, що імплікує наявність іншого мікркосму, відмінного від реального буття головного героя, постає процес перетворення Я – оповідача, що веде оповідь, тобто виступає її наративним суб'єктом, у наративний об'єкт: $\diamond$ Je vais essayer, à leur exemple, de transcrire les impressions d'une longue maladie qui s'est passée tout entière dans les mystères de mon esprit $\diamond$ (Nerval, ARV, 3).

Перемикачем світів (термін Н.Є. Лисенко [4, с. 170]) у наведеному нижче фрагменті твору виступає номінативна одиниця porte n. f.: «ouverture spécialement aménagée dans un mur, une clôture, etc., pour permettre le passage; l'encadrement de cette

ouverture» [15], яка в поєднанні з дієсловом *percer* v. tr. актуалізує сему перетину деякої реальності, переміщення в інший простір, про що свідчить компонентний аналіз семантичної структури цього дієслова й наявність такого його семантичного інваріанта, як «*pratiquer dans (qqch.) une ouverture pouvant servir de passage*» [ibid.]:

Le rêve est une seconde vie. Je n'ai pu percer sans frémir ces portes d'ivoire ou de corne qui nous séparent du monde invisible. Les premiers instants du sommeil sont l'image de la mort; un engourdissement nébuleux saisit notre pensée, et nous ne pouvons déterminer l'instant précis où le moi, sous une autre forme, continue l'oeuvre de l'existence. C'est un souterrain vague qui s'éclaire peu à peu, et où se dégagent de l'ombre et de la nuit les pâles figures gravement immobiles qui habitent le séjour des limbes. Puis le tableau se forme, une clarté nouvelle illumine et fait jouer ces apparitions bizarres; le monde des Esprits s'ouvre pour nous (Nerval, ARV, 1).

Через основні й інваріантні значення іменників і прикметників із семою «уявне / нереальне», а саме *rêve* n.m.; *invisible* adj.; *sommeil* n.m.; *image* n.f.; *nébuleux* adj.; *bizarre* adj. в наративному просторі художнього тексту маркується можливий (квазі)онтодосяжний світ із погляду його можестування (термін М.Н. Епштейна [14]), що імплікується такими метафорами, як *le rêve est une seconde vie* («сон – це друге життя»), *les premiers instants du sommeil sont l'image de la mort* («перші хвилини сну – це образ смерті»), *un engourdissement nébuleux saisit notre pensée* («туманне заціпеніння охоплює наш розум»), *un souterrain vague qui s'éclaire peu à peu* («підземелля, в якому потроху з'являються проблески світла»).

Нагадаємо, що з позицій референційно-ситуативного аналізу (Г.В. Новікова) онтодосяжним вважається такий можливий світ, який суперечить дійсному стану справ [7]. Зважаючи на те, що аналізований роман написано письменником під час його перебування в клініці через серйозний психічний розлад, можемо припустити, що за певних умов, а саме у стані змінної свідомості, зокрема внаслідок хвороби, Ж. де Нерваль вибудовує такий мікркосм сновидінь і візій, який набирає рис не лише можливого або альтернативного, але й дійсного стану буття. У цьому разі створений можливий світ не суперечить реальному, а оскільки його просто не існує в іншому виді для французького митця, ми класифікуємо останній, як (квазі)онтодосяжний.

Сон осягається оповідачем, як деякий перехід, йому відкриваються нові можливості власного буття, що в оповіді експліковано стилістичною фігурою висхідної градації: *un engourdissement nébuleux saisit notre pensée* → *un souterrain vague qui s'éclaire peu à peu* → *se dégagent les pâles figures gravement immobiles* → *le tableau se forme, une clarté nouvelle illumine et fait jouer ces apparitions bizarres* → *le monde des Esprits s'ouvre pour nous*. Наведений вище стилістичний засіб виразності підвищує емоційно-смыслову значущість мислимого стану буття оповідача як певного одкровення. Через семантичні інваріанти таких дієслів, як *saisir* v. tr., *s'éclairer* v. pron., *se dégager* v. pron., *s'ouvrir* v. pron. у поєднанні з іменниками *pensée* n. f., *clarté* n. f. і *monde* n. m., імпліковано чітку паралель між станом переходу до іншого світу та сном, а саме з його чотирма послідовними фазами. Відтак маємо аналогію між сном як фізіологічним процесом і сном як переходом до іншого можливого світу.

Щодо тези про те, що одним із текстових референтів можливих світів є інший текст культури, цілком правомір-

но стверджувати, що оніричні лексеми в аналізованому творі віддзеркалюють світобачення і світовідчуження французького письменника крізь призму сну, що постає окремим осередком культури, котрий ми маємо змогу виявити в мові [12, с. 59].

Висновки. Трактатування сну як альтернативної реальності, сну як специфічного стану свідомості властиве мистецтву здавна і дотепер [6, с. 10]. У нарративній поетиці Ж. де Нерваля сон, а разом із ним і сонні візії та сновидіння не лише маркують можливі стани буття гомодієгетичного оповідача, а й виступають засобами самоаналізу, моделюючи несвідомі суб'єктні стани, перебування в яких наближається для французького письменника до істинної й справжньої реальності.

Література:

- Бразговская Е.Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры: [уч. пособие] / Елена Евгеньевна Бразговская. – Пермь: Перм. гос. пед. ун-т., 2008. – 201 с.
- Кудрявцева Д.А. Сновидение как способ познания инореальности («Аврелия» Ж. де Нерваля) / Д.А. Кудрявцева // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – № 3. – С. 223–227. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/>.
- Лейбниц Г.В. Опыт теодицеи о благодати Божией, свободе человека и начале зла / Г.В. Лейбниц // Г.В. Лейбниц. Соч. в 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1989. – С. 49–414.
- Лисенко Н.С. Возможні світи в художньому текстовому макрокосмі (на матеріалі творів М. Леві та Е.–Е. Шмідта) / Н.С. Лисенко // Романські студії початку ХХІ століття: текстові концепти, нарратив, можливі світи: [кол. моногр.] / О.М. Кагановська, Г.М. Каратєєва, Р.І. Савчук та інші. – К.: Вид. центр, 2012. – С. 158–180.
- Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ», 2000. – 704 с.
- Мочернюк Н.Д. Сновидіння в поетиці романтизму: часо-просторова специфіка: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Н.Д. Мочернюк. – Л., 2005. – 229 с.
- Новикова А.В. Лингвистический анализ реализации возможных миров в художественном тексте: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / А.В. Новикова. – Челябинск, 2010. – 20 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/lingvisticheskii-analiz>.
- Новикова А.В. Референциально-ситуативный анализ семантики возможных миров / А.В. Новикова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – Вып. 26. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/referentsialno-situativnyy-analiz>.
- Новикова М.Л. Изучение семантики острого знака-словесного образа как единицы и компонента художественного пространства текста / М.Л. Новикова // Acta Linguistica. – 2007 (2). – Vol. 1. – С. 40–54.
- Олейникова Г.А. Композиционно-речевые средства выражения иномирия в англоязычном научно-фантастическом тексте: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Г.А. Олейникова. – Одесса, 2009. – 196 с.
- Рикёр П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение / Поль Рикёр // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 416–434.
- Ткаченко О.А. Лингвокультурні витоки та розвиток оніричної лексики (на матеріалі української, англійської та латинської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / О.А. Ткаченко. – К., 2012. – 203 с.
- Хинтиikka Я. Логико-эпистемологические исследования. Логика и методология науки: [сб. избр. ст. / Пер. с англ.] / Яакко Хинтиikka. – М.: Прогресс, 1980. – 448 с.
- Эпштейн М.Н. Философия возможного / М.Н. Эпштейн. – СПб.: Алетея, 2001. – 334 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/epstein_possiblephilo/ch04_i.html.

Довідники:

- Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P.: Bureau van Dijk, 1997. – Электрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з титул. екрану.

Джерело ілюстративного матеріалу:

- Nerval, ARV: Nerval de G. Aurélie ou le rêve et la vie / Gérard de Nerval. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.atramenta.net/lire/aurelia/2335/2#oeuvre_page.

Савчук Р. И. Создание возможных миров в нарративном пространстве французского прозаического текста: опыт нарративно-семиотического анализа (на материале романа Ж. де Нерваля «Aurélie ou le rêve et la vie»)

Аннотация. Статья посвящена раскрытию семиотических средств создания возможных миров в художественном тексте. С целью определения специфики маркирования и вербализации мыслимых состояний персонажного бытия в романе французского писателя XIX в. Жерара де Нерваля «Aurélie ou le rêve et la vie» основное внимание уделено выяснению и представлению главных нарративно-семиотических способов и механизмов построения (квази)онтонепостижимого возможного микрокосма, который реализован в повествовании с помощью сна, сновидений и сонных визий.

Ключевые слова: семантика возможных миров, мыслимое состояние персонажного бытия, текстовый референт, нарративный объект, нарративный субъект.

Savchuk R. Possible worlds creation in narrative space of french literary text: the experience of a narrative and semiotic analyses (on material of G. de Nerval novel «Aurélie ou le rêve et la vie»)

Summary. Semiotic instruments in possible worlds' creation in a literary text have been revealed. For purpose of determining specificity of designation and verbalization of a character conceivable state being in novel of G. de Nerval «Aurélie ou le rêve et la vie» main attention is paid to finding out and to lineation of principal narrative and semiotic ways and mechanisms of construction of (quasi)ontoachievable possible world, witch is realized in narrative through dream and dream visions.

Key words: semantic of possible worlds, character conceivable state being, text referent, narrative object, narrative subject.